הלכות קדיש

נערך ע״י יחזקאל הרטמן

1) יחזקאל פרק לח

עַמִּים רַבִּים אֲשֶׁר אִתּוֹ: כג וְהִתְגַּדִּלְתִּי וְהִתְקַדִּשְׁתִּי וְנוֹדַעְתִּי לְעֵינֵי גּוֹיִם רַבִּים

2) גמ׳ ברכות ג.

יום ויום שלש פעמים אומרת כך ולא זו בלבד אלא [ב] בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה[ה] הגדול מבורך[ו] הקב״ה מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה[ז] לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם: ת״ר [ג] מפני שלשה דברים אין נכנסין לחורבה

3) תוס׳ ברכות ג.

ועונין יהא שמיה הגדול מבורך. מכאן יש לסתור מה שפי׳ במחזור ויטרי[ז] יהא שמיה רבא שזו תפלה שאנו מתפללין שימלא שמו דכתיב (שמות יז) כי יד על כס יה שלא יהא שמו שלם וכסאו שלם עד שימחה זרעו של עמלק[ח] ופירושו כך יהא שמי״ה שם יה רבא כלומר שאנו מתפללין שיהא שמו גדול ושלם ומבורך לעולם הוי תפלה אחרת כלומ׳ ומבורך לעולם הבא. וזה לא נראה מדקאמר הכא יהא שמיה הגדול מבורך משמע דתפלה אחת היא ואינו רוצה לומר שיהא שמו גדול ושלם אלא יהא שמו הגדול מבורך וגם מה שאומרי׳ העולם לכך אומרים קדיש בלשון ארמית לפי שתפלה נאה ושבח גדול הוא על כן נתקן בלשון תרגום [י] שלא יבינו המלאכים ויהיו מתקנאין בנו וזה אינו נראה שהרי כמה תפלות יפות שהם בלשון עברי אלא נראה כדאמרינן בסוף סוטה (דף מט.) אין העולם מתקיים אלא אסדרא דקדושתא ואיהא שמיה רבא דבתר אגדתא שהיו רגילין לומר קדיש אחר הדרשה ושם היו עמי הארצות ולא היו מבינים כולם לשון הקודש לכך תקנוהו בלשון תרגום שהיו הכל מבינים שזה היה לשונם:

4) טור או״ח סי׳ נו

לעולם ישב כונן למשפט כסאו הרי השם שלם והכסא שלם. [א] **ומה שאנו אומרין הקדיש בלשון תרגום יש אומרים** (ג) **מפני המלאכים שלא יתקנאו בנו שאנו משבחים שבח נאה כזה וגם שעל ידי זה הקב״ה נזכר לחורבן הבית וגלות ישראל כדאיתא בפרק קמא דברכות בשעה שישראל עונין אמן יהא שמיה רבא הקב״ה מנענע בראשו ואומר אוי לבנים שגלו מעל שלחן אביהם ומה לו לאב שככה מקלסין אותו בניו ורחקם מעל שלחנו וכביכול שיש דאגה לפניו ואם יבינו המלאכים זה יקטרגו עלינו על כן אומרים אותו בלשון שלא יבינו**

5) ספר הזוהר (המובא בבית יוסף) תרומה (קכט:) ע״פ זהר

שיש בהם, וגם על ידי הקדיש עולים למעלה מעולם לעולם, **ודא איהו שבחא דאסתלק ביה יקרא דקודשא בריך הוא יתיר משבחא אחרא** וזהו שבח שעולה כבודו של הקב״ה יותר משבח אחר, **ואסתלקותא דא יתיר מכלא** מ״ט **בגין דאיהו גרים לאתכפייא סטרא אחרא** ועולה שבח זה יותר מן הכל, מ״ט כי הוא גורם להכניע את הס״א כנ״ל, **ולאסתלקא יקרא דקודשא בריך הוא על כלא** ולהעלות כבודו הקב״ה על הכל, **ואנן בעינן למימר לה בלישנא דסטרא אחרא, ולאתבא בחילא תקיף אמן יהא שמיה רבא מברך, בגין דיתבר חילא דסטרא אחרא ויסתלק קודשא בריך הוא ביקריה על כלא** ואנחנו צריכים לומר בלשון הס״א שהוא לשון תרגום, ולענות בכח חזק איש״ר מברך, כמו שאמרו ז״ל שצריך לענות בכל כחו, כדי שישבר כח הס״א ויתעלה קב״ה בכבודו על הכל, **וכד אתבר בקדושתא דא חילא דסטרא אחרא, קודשא בריך הוא אסתלק ביקריה ואדכר לבנוי ואדכר לשמיה** וכשנשבר בקדושה זו כח הס״א, הקב״ה מתעלה בכבודו וזוכר לבניו וזוכר את שמו שהיא סוד השכינה שהיא בגלות עמנו וכמו שאמרו ז״ל (ברכות ג׳ ע״א), בשעה שישראל נכנסין לבתי כנסיות ולבתי מדרשות ועונין יהא שמיה הגדול מבורך הקדוש ברוך הוא מנענע ראשו ואומר אשרי המלך שמקלסין אותו בביתו כך מה לו לאב שהגלה את בניו ואוי להם לבנים שגלו מעל שולחן אביהם,

6) הגהות אשר״י ברכות פ״ג סי׳ יט

לא יפסיק בין תיבת שמיה לתיבת רבא. אבל בין רבא למברך לית לן בה. מא״ז ע״כ:

7) דרכי משה או״ח סי׳ נו

פ״ג סי׳ יט) בשם אור זרוע (ח״א סי׳ צז) **ולא יפסיק בין שמיה לרבא אבל בין רבא למברך לית לן בה עכ״ל ולי נראה דלפירוש ר״י אין להפסיק בין רבא למברך דעיקר השבח הוא מברך לאפוקי לפירוש הראשון עיקר השבח הוא רבא:** (ב) **וכתב** הרקנ״ט (פרשת בשלח ו ע״ד)

8) גמ׳ סוכה לט:

מילתא היא ולית לן בה) אמר רבא לא לימא איניש יהא שמיה רבא והדר מברך אלא יהא שמיה רבא מברך בהדדי א״ל רב ספרא משה שפיר קאמרת [א] אלא התם והכא [א] אסוקי מילתא הוא ולית לן בה: מקום שנהגו

9) שולחן ערוך סי׳ נו

א [א] **א יש לכוין (א)** [א] **בעניית** (א) **הקדיש** [א]: הגה **ב** [א] [א] [א] ולא יפסיק בין יהא שמיה רבא (ב) מברך [ג] [ג] **ולענות אותו ג בקול רם** [ג] **ולהשתדל לרוץ כדי לשמוע** (ג) **קדיש:** הגה **(ב) ד** [ב] [ב*] ויש לעמוד כשעונין (ד) קדיש וכל דבר שבקדושה[*]

אמן: הגה [ז] [ה] ולא נהגו לומר אמן אחר (ו) יתברך ולא אחר בריך הוא **(ג) ח** [ח] [ו] ולא יפסיק בין בריך הוא (ז) לעילא מכל ברכתא כו׳:

ג [ה] [ט] **העונים עד לעלם** [יד] **עלמייא בלבד טועים הם כי אסור להפריד בין ט עלמייא ליתברך:**

ד [ו] [י] **כשאומר החזן יתגדל כורע וכן ביהא שמיה רבא וכן ביתברך וכן בבריך הוא וכן באמן:**

10) מגן אברהם סי׳ נו ס״ק ד

כן כתב הגהות מנהגים [בהקדמה עמוד ד] בשם הירושלמי [ח]. ובדרכי משה [אות ב] כתב שמהרי״ל [הלכות תפלה עמוד תלח] לא היה קם, אך כל קדיש שתפסו מעומד כגון אחר הלל, היה נשאר עומד עד אחר אמן יהא שמיה רבא. וכן כתב בכוונות [שער הכוונות סוף ענין הקדיש] ובכתבים [פרי עץ חיים שער הקדישים סוף פ״ד] שכן נהג האר״י, ואמר דטעות סופר הוא בירושלמי, עכ״ל. ומיהו נראה לי דמה שכתב

11) ט״ז סי׳ נו

(ג) ולא יפסיק בין בריך כו׳. שמעתי רבים טועים בשעה שהש״ץ אומר בריך הוא עונים גם הם תיבות אלו בריך הוא לעילא, וזה ודאי סירוף הוא, דמשמע דהוא מתברך רק לעילא ולא לתתא ח״ו, אלא יש להם לומר גם מכל ברכתא ושירתא:

12) מגן אברהם סי׳ נו ס״ק ח

אותו בין ישתבח ליוצר: **ח ולא יפסיק.** ז״ל דרכי משה [אות א], כתב אור זרוע [ח״א סימן מג י, א] י״ל דקודשא ולנוח באתנחתא, ואח״כ בריך הוא לעילא מכל ברכתא וכו׳, אבל המפסיק אבל בריך הוא ואח״כ מתחילין לעילא, טועה הוא, עכ״ל. ומהאי טעמא נוהגין

13) שערי תשובה סי׳ נו ס״ק ו

שמיה דקודשא בריך הוא, ע״ש. ומזה מבואר שצ״ל בריך הוא מחובר אל תיבות דקודשא, ודלא כמו שכתב הדרכי משה בשם אור זרוע שהביאו המג״א [ס״ק ח] וכן כתב בהג״ה, אלא ההפסק קצת כמו אתנחתא הוא אחר תיבת בריך הוא ושוב מתחיל לעילא כו׳, כלומר שיתברך וישתבח שמו של הקדוש ברוך הוא לעילא כו׳. ועיין לקמן [סימן] ס״ו [באר היטב ס״ק ז] דבמקום שאין רשאי

14) ביאור הגר״א סי׳ נו סעיף ב

טור: [ח] **ולא יפסיק** כו׳. עיין מ״א [ס״ק ח] ז״ל דרכי משה כו׳, ומפרש דקודשא מסיים ובריך הוא מתחיל ברכה אחרת. ודבריו צ״ע, דנראה דקודשא בריך הוא קאי על שמו יתברך, ולעילא מתחיל וקאי אלמעלה שאמר יתברך כו׳, וכן משמע ברמב״ם [שם] ושו״ע שכתבו שאחר בריך הוא עונין אמן. ובטור כתב

15) משנה ברורה סי׳ נו

(ז) ויש לעמוד. עד (יח) **אחר שיסיים "אמן יהא שמיה רבא", ויש אומרים** (יט) **שיש לעמוד עד אמן שלאחר "יתברך וכו׳ ואמרו אמן": (ח) דבר וכו׳. ויש אומרים** (כ) **שאין צריך לעמוד, אלא שכל קדיש שתפסו מעמד, כגון לאחר הלל, לא ישב עד שיענה "אמן יהא שמיה רבא".** (כא) **ויש לחוש לדברי המחמירים, ויש ללמוד קל־וחומר מעגלון מלך מואב** מבואר ברמב״ם והעתיקו בבית־יוסף]: **(יג) אחר 'בריך הוא׳. יש שטועים,** (כט) **שבשעה שהש״ץ אומר "בריך הוא" עונים גם הם תיבות אלו "בריך הוא לעילא", וזה ודאי חירוף הוא, דמשמע דמתברך רק לעילא ולא לתתא**(ה) **חס ושלום, אלא יש להם לומר גם** (ל) **"מכל ברכתא", או שיאמרו רק "בריך הוא" כמנהגנו: (יד) ולא יפסיק. עיין בשערי־תשובה**

16) בית יוסף סי׳ נו, ג

אמן עכ״ל: וק״ל לדברי האומרים שאין לענות אלא עד עלמיא מדאיתא במדרש ח] אמר רבי אלעזר ב״ר יוסי פעם אחת הייתי מהלך בדרך ומצאתי אליהו ז״ל ועמו ד׳ אלפים גמלים טעונים אמרתי לו מה אלו טעונים אמר לי אף וחימה, למה לעשות נקמה באף וחימה ממי שמספר בין קדיש לברכו בין ברכה לברכה בין פרק לפרק בין אמן יהא שמיה רבא ליתברך ומאחר שאסור לספר בין יהא שמיה רבא ליתברך משמע שצריך לומר יתברך דדוחק לומר שהמדרש מיירי בשליח ציבור עצמו ואפשר שאע״פ שאין היחיד עונה אלא עד עלמיא מכל מקום צריך לכוין ולשמוע מפי שליח ציבור כל הקדיש עד הסוף ובעוד ששליח ציבור מאריך באמן יהא שמיה רבא אע״פ שכבר ענה אותו היחיד אסור לספר והיינו דקאמר בין אמן יהא שמיה רבא ליתברך ומכל מקום נראה שצריך ליזהר גם היחיד שלא להפסיק בין עלמיא ליתברך שהרי המדרש סתמא קאמר. אח״כ מצאתי לה״ר יוסף גיקאטליא ז״ל וזה לשונו שאלת מה שכתבו קצת פוסקים בענין קדיש שאין עונין אלא עד עלמיא ולא עוד אם האמת אתם וראוי לעשות כך או לא מפני שיש אנשים אחרים שסומכים עלמיא ליתברך איזה כת מאלו צודקת. תשובה אוי להם הפתאים אשר עברו ונענשו ודאי המפריד בין עלמיא ליתברך כאילו הפריד וקיצץ במקום דליכא קיצוץ ואין צריך להפריד ח״ו אלא מדבק עלמיא ליתברך והאריך בטעם הדבר:

17) מגן אברהם סי׳ נו

ט עלמייא ליתברך. משמע בב״י [ד״ה ולענין] דצ״ל כל הנוסח של יתברך עד דאמירן בעלמא כ״ח תיבות, וכן כתב בשל״ה [שם]. [א] ולי נראה מנהג קדמונים עיקר שהיו אומרים עד יתברך בלבד, דהא כתב

18) ביאור הגר״א סי׳ נו סעיף ג

כו׳. במדרש [יג] אמר ר׳ אליעזר בר׳ יוסי פעם א׳ הייתי מהלך בדרך ומצאתי אליהו ז״ל ועמו ד׳ אלפים גמלים טעונים, אמרתי לו מה אלו טעונין, אמר לי אף וחימה, למה, לעשות נקמה באף וחימה ממי שמספר בין קדיש לברכו, בין ברכה לברכה, בין פרק לפרק, בין אמן יהא שמיה רבא ליתברך. וכן כתב הר״י גיקטיליא [מובא בב״י ד״ה ולענין] שיש לסמוך על פי הסוד. אבל כל הפוסקים כתבו לענות עד עלמיא בלבד, שיש בו כ״ח אותיות. וכן כתבו הגאונים [מובא בב״י שם ובסידור רב סעדיה גאון לה, א], וכן כתב הרמב״ם בסדור התפלות שם. ומהמדרש הראיה להיפך, כדבריהם, דחשיב לה כבין הפרקים וכבין קדיש לברכו ובין ברכה לברכה, ולא אסר אלא שלא ידבר ביניהם, לפי שהיחיד עונה עד שם ושומע משם ושותק, ורגילין לדבר ההדיוטות, וכן בין קדיש כו׳, ולכן לא

19) בית יוסף סי׳ נו,ד

ד מנין הכריעות שבקדיש כתב רב נחשון שהם ארבע של חובה וכו׳. לשון רבינו [ד] אינו מבורר יפה וזה לשון הכלבו (שם) וכשאומר החזן יתגדל כורע וכן ביהא שמיה רבא וכן ביתברך וכן בבריך הוא וכן באמן וכן כתב ה״ר דוד אבודרהם ז״ל (שם) ובספר

20) ביאור הגר״א סי׳ נו סעיף ד

ע״ש. אבל נראה שאין לכרוע כלל בקדיש, דאין להוסיף כלל על הכריעות. ואין לומר כיון שאינו בתפלת י״ח לית לן בה, וכמו שכתבו התוספות בברכות ל״א א׳ בד״ה ומוצאו כו׳, דהתם תחנונים של יחיד איירי ומה שלא קבעו בתפלה, אבל במה שקבעו אפילו אינו בתפלת י״ח אין לכרוע, דהא אפילו הכורע בהודאה של ברכת המזון והלל הרי זה מגונה [ברכות לד, ב]: [יא] [סעיף ה] **לאחר כו׳.** ואח״כ כמו אחר י״ח כמו שכתוב לקמן בריש סימן קכ״ג, ע״ש:

21) ערוך השלחן סי׳ נו, ז

החמישית אצל עושה שלום, ע״ש. ויש שמגמגמין בכריעות אלו [הגר״א (סק״י)], משום דאין להוסיף על הכריעות שאמרו חכמים. ונלע״ד דאינם כריעות ממש ככריעות של שמונה עשרה, אלא לשחוח מעט, וכן יש לעשות. ולאחר שסיים הקדיש פוסע ג׳ פסיעות,

22) באר היטב סי׳ נו, א

ע״כ. ובספר מטה משה סימן תי״א הביא בשם מדרש שחכם א׳ נתראה לתלמידו בחלום, וראה התלמיד שהיה לו כתם על מצחו, ואמר לו מפני מה אירע לך כך וכך, אמר לו מפני שלא הייתי נזהר מלדבר כשהחזן היה אומר קדיש: (ב) **מברך.** מברך, בקמץ תחת הבי״ת, ופתח תחת הרי״ש. לעלם,

23) משנה ברורה סי׳ נו. ב

"יתגדל". "בזמן קריב ואמרו אמן", נכון שיאמר השליח־צבור (ה) בבת־אחת ולא יפסיק ביניהם, כי נוהגים שאין הקהל עונים אמן עד שיאמר השליח־צבור אמן. אם (ו) השליח־צבור מאריך הרבה בניגון של "ואמרו אמן", לא ימתינו עליו בעניית האמן. כשאומר העונה "אמן יהא שמיה רבא" (ז) יפסיק קצת בין אמן ל"יהא שמיה רבא", וכהאי גוונא בין אמן ל"מודים", כי תיבת אמן קאי עניה על הש״ץ, ו"יהא שמיה רבא" הוא מאמר בפני עצמו. "יהא שמיה רבא וכו׳" הוא תרגום של "יהא שמו הגדול מבורך לעולם ולעולמי עולמים" [ב״י וכפי׳ ר״ין]. "שמיה" בלי יוד, גם בלי מפיק ה״א [ט״ז]. ומדברי הפרי־מגדים משמע שטוב יותר לומר במפיק ה״א. "מברך" (ח) בקמץ תחת הבית ופתח תחת הריש. "לעלם" בקמץ תחת העין. "ולעלמי" בוי״ו. וצריך הש״ץ גם־כן לומר בלחש "יהא שמיה רבא" וכו׳, (ט) ולא יאמר עוד הפעם אמן, רק יתחיל "יהא שמיה" וכו׳. אחר־כך יתחיל "יתברך" וכו׳ (י) בקול רם. ויש בו שמונה לשונות של שבח,